

PATRIARHIA ROMÂNĂ

SFÂNTUL VASILE CEL MARE

**Despre Sfântul Duh
Omilii la Hexaemeron
Omilii despre facerea omului**

COLECȚIA
PĂRINȚI ȘI SCRITORII BISERICEȘTI
INIȚIATĂ ÎN ANUL 1977 DE PATRIARHUL
IUSTIN († 1986)
ȘI RELUATĂ, ÎN SERIE NOUĂ, ÎN ANUL 2007
CU BINECUVÂNTAREA PRAEFERICITULUI PĂRINTE
DANIEL
PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

COMISIA PATRISTICĂ

Președinte: DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române;
Vicepreședinte: VARLAAM, Episcop Vicar Patriarhal;
Membri: Conf. univ. dr. Claudiu-Teodor ARIEȘAN; Prof.
univ. dr. Florica BECHET; Prof. univ. dr. Ioana COSTA; Ierom.
lect. univ. dr. Agapie CORBU; Prof. univ. dr. Ana-Cristina
HALICHIAS; Conf. dr. Maria-Luiza OANCEA; Pr. prof. univ. dr.
Vasile RĂDUCĂ; Pr. prof. univ. dr. Bogdan TĂTARU-CAZABAN;
Prof. univ. dr. Tudor TEOTEOI.

PĂRINȚI ȘI SCRITORI
BISERICEȘTI

SERIE NOUĂ

6

SFÂNTUL VASILE CEL MARE

Despre Sfântul Duh

Omilii la Hexaemeron

Omilii despre facerea omului

CARTE PUBLICATĂ CU BINECUVÂNTAREA
PRAEFERICITULUI PĂRINTE

DANIEL

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

Traduceri din limba greacă veche, introduceri și note
de Pr. Dumitru FECIORU și Dionisie - Constantin PÎRVULOIU

BASILICA
BUCUREȘTI - 2025

Ediție îngrijită de către *Departamentul „Carte patristică”* al Editurilor Patriarhiei Române

Redactori: Dionisie - Constantin PÎRVULOIU, Mircea - Adrian BĂICULESCU,
Alin - Bogdan MIHĂILESCU, Petru MOLODEȚ,
Mihai GRIGORAȘ, Isabela GRIGORAȘ
Tehnoredactare: Laura - Raluca CRISTEA
Viziune grafică: Maria COMAN

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

VASILE CEL MARE, sfânt

Despre Sfântul Duh ; Omilii la Hexaemeron ; Omilii despre facerea omului / Sfântul Vasile cel Mare ; carte publicată cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române ; trad. din lb. greacă veche, introd. și note de pr. Dumitru Fecioru și Dionisie-Constantin Pîrvuloiu. - București : Basilica, 2025

Index

ISBN 978-606-29-0574-3

I. Fecioru, Dumitru (trad. ; pref. ; note)

II. Pîrvuloiu, Dionisie-Constantin (trad. ; pref. ; note)

2

CUVÂNT ÎNAINTE

„Dar cu ce oare vom asemăna starea de acum a Bisericilor? Ea e ca un război naval, în care se înfruntă luptători cu multă experiență, angajați în gâlcevi străvechi, plini de ură unii împotriva altora. [...] Închipuie-ți, dacă vrei, că o furtună foarte puternică risipește mai apoi flotele, iar o negură deasă de nori negri copleșește totul, încât nu mai poți deosebi care este prieten și care este vrăjmaș [...]. Nu se mai aude glasul căpitanului, nici vocea cârmaciului, ci se iscă o neorânduială și o tulburare cumplite. Revărsarea nenorocirilor, nesiguranța vieții și panica stârnită îi fac să săvârșească fără-delegi. Să mai adăugăm la acestea un alt soi de boală irezistibilă: pofta după glorie. Astfel că o corabie, cu toate că deja se scufundă în adânc, nu renunță la lupta pentru întâietate. Dar să trecem acum de la acest tablou la răul care îi servește drept pildă. Oare schisma ariană, care s-a rânduie de multă vreme ca o oștire în linie de bătaie în fața Bisericii lui Dumnezeu, nu seamănă cu cele zugrăvite mai sus?” (*Despre Sfântul Duh*, XXX, 76-77).

Astfel zugrăvea Sfântul Vasile cel Mare tabloul Bisericii creștine din a doua jumătate a veacului al IV-lea, când creștinătatea era zguduită de polemicile dintre ortodocșii niceeni și feluritele facțiuni ariene, dar și de nenumărate schisme și controverse interne. Arianismul (concepție care a supraviețuit până în ziua de astăzi, în forme mai mult sau mai puțin subtile) reprezintă o tentativă a gândirii filozofice antice de a „adapta” creștinismul la conceptele și perspectiva propriei, în care Dumnezeu este o monadă indivizibilă, total transcendentă, care nu poate intra în legătură directă cu materia, Fiul și Duhul Sfânt fiind simple creaturi intermediare.

Părinții capadocieni, în frunte cu Sfântul Vasile cel Mare, vor combate vehement această erezie, care, de fapt, nimicea cu totul creștinismul, de vreme ce tăgăduia existența Sfintei Treimi (pe Care o vedea ca pe o simplă unire a lui Dumnezeu cu două creaturi, Fiul și Duhul, plăsmuite special pentru crearea și mântuirea lumii,

ființe care au primit însușiri dumnezeiești, dar, în esență, rămânând simple creaturi). Opera marelui capadocian, teolog profund și păstor plin de grijă pentru turma sa duhovnicească, este marcată de această polemică, scrierile sale fiind toate pledoarii pentru dogma Sfintei Treimi, fundamentul credinței creștine.

Tratatele cuprinse în acest volum ne dau măsura geniului teologic și exegetic al Sfântului Vasile cel Mare. *Despre Sfântul Duh* este cel mai profund și mai însemnat tratat patristic care demonstrează dumnezeirea Duhului Sfânt, „un adevărat arc de boltă al distincției dintre ființă și ipostasuri în Sfânta Treime”, după cum a fost numit. Duhul Sfânt este Duhul creator, desăvârșitor și sfințitor. A luat parte activă la crearea lumii, alături de Tatăl și de Fiul, i-a inspirat pe prorocii Vechiului Testament, iar în Noul Testament este „ctitorul” Bisericii, Cel care dăruiește sfințirea prin cultul liturgic și sfințenia în urma efortului personal. El Se bucură de o cinste egală cu a Tatălui și a Fiului, iar o asemenea Persoană nu poate fi nicidecum o creatură, „Duhul fiind Cel ce are sfințenia în deplinătatea naturii Sale. Așadar, El nu este sfințit de altcineva, ci Cel care sfințește” (*Despre Sfântul Duh*, XIX, 48); El este și „Izvor al sfințirii, lumină inteligibilă, putere în întregime rațională, El dăruiește prin Sine fiecărei puteri raționale un fel de limpezime pentru descoperirea adevărului. El este inaccesibil în privința firii, însă Îl putem înțelege grație bunătății Sale. Deși le umple pe toate cu puterea Sa, El nu Se împărtășește decât celor care sunt vrednici, nu urmând o măsură unică, ci dăruind lucrarea Sa fiecăruia, proporțional cu credința lui. Este simplu în privința ființei, dar felurit în privința lucrărilor Sale minunate. El este prezent întreg pentru fiecare și este întreg prezent pretutindeni. El Se împarte fără să sufere [pierdere] și Se împărtășește întreg” (*Despre Sfântul Duh*, IX, 22).

Omiliile la Hexaameron, rostite de Sfântul Vasile pe când era preot, ne invită într-o călătorie fascinantă în tainicul proces de creare a lumii, la care a luat parte întreaga Sfântă Treime, lumea devenind astfel „plină de Treime”, cum spunea Origen, și fiind menită, prin natură, a fi un spațiu al iubirii, al comuniunii și al cunoașterii lui Dumnezeu: „Ai învățat [deci că sunt] două persoane: cel care vorbește și cel către care este [adresat] cuvântul. Pentru ce nu a rostit «Să facem om»? Ca să iei cunoștință de autoritatea Sa și ca nu cumva, recunoscându-L pe Tatăl, să-L

treci cu vederea pe Fiul. Și ca să cunoști că Tatăl a creat prin Fiul, iar Fiul a zidit [toate] prin voința Tatălui. Și așa să slăvești pe Tatăl în Fiul și pe Fiul în Duhul Sfânt. Așadar, tu ai fost creat ca o lucrare comună, pentru a fi un închinător comun al Amândurora, neîmpărțind prin închinare dumnezeirea, ci păstrându-i unitatea” (*Despre facerea omului*, I, 4). Prin intermediul unei exegeze pătrunzătoare și echilibrate, care evită excesele alegorismului, împletită cu cunoștințe vaste din filozofia și științele Antichității, Sfântul Vasile nu doar comentează versetele din *Facere*, ci ne oferă o meditație teologică profundă asupra puterii creatoare a lui Dumnezeu, a frumuseții și armoniei universului și a locului omului în această creație.

Imediat după *Omiliile la Hexaemeron* au fost așezate și cele două omilii *Despre facerea omului*, care au fost multă vreme puse pe seama fratelui Sfântului Vasile, celălalt mare capadocian, Sfântul Grigorie de Nyssa. Însă patrologii moderni au dovedit cu certitudine că acestea aparțin chiar Sfântului Vasile, iar locul lor firesc este aici, acestea completând ciclul de omilii exegetice la referatul biblic al creației lumii și a omului. Cele două omilii vor sublinia demnitatea bărbatului și a femeii, amândoi având pe deplin chipul lui Dumnezeu, omul fiind o „făptură rațională, creată după chipul Ziditorului său, răsadul cel ceresc, cu capul înălțat înspre cele de sus, pentru a privi către înălțimea cu care este înrudit” (*Omilii despre facerea omului*, I, 11; II, 15; *Omilii la Hexaemeron*, IX, 2).

Volumul ne față oferă multe învățături și îndemnuri omului contemporan, dar cea mai însemnată pildă venită de la acest genial „latin printre greci”, cum a fost numit Sfântul Vasile cel Mare, este dreapta socotință, discernământul și echilibrul, conclucrarea pașnică: între Dumnezeu și om, între credință și știință, între teologie și filozofie, între limbajul teologic și limbajul omenesc în general, între bărbat și femeie, între dogmă și cult, între dogmă și spiritualitate, între om și univers.

DESPRE SFÂNTUL DUH

INTRODUCERE¹

Preliminarii

Dramatica și îndelungata dezbatere trinitară a zguduit din temelii întreaga lume creștină pe parcursul veacului al IV-lea d.Hr. S-au înfruntat două mari forțe redutabile, ortodoxia niceeană și diversele facțiuni ariene, care, deși polemizau adeseori și între ele, făceau front comun când trebuia să fie combătută poziția niceeană. Situația Bisericii de atunci era foarte dificilă și primejdioasă pentru curăția credinței celei adevărate. Biserica se afla între Scila arianismului și Caribda sabelianismului, cele două extreme la fel de periculoase. Iată cum descrie situația Sfântul Vasile cel Mare, accentuând primejdia deosebit de gravă a arianismului și a sabelianismului, care, deși aparent antagonice, de fapt reduceau divinitatea la o singură Persoană, nediferențiată de ființa Sa: „De o parte ne sfâșie aderenții lui Eunomie, de cealaltă ucenicii

¹ Pentru realizarea traducerii și a notelor, am folosit ediția lui Benoît PRUCHE din *Sources Chrétiennes*, nr. 17 bis, BASILE DE CÉSARÉE, *Sur le Saint-Esprit*, Cerf, Paris, 1968; BASILIO DI CESAREEA, *Lo Spirito Santo*, Città Nuova, Roma, 1993, alături de alte ediții în limbi moderne, dicționare patristice, enciclopedii și diverse studii, precum: Claudio MORESCHINI, *Introduzione a Basilio il Grande*, Morcelliana, Brescia, 2005; Jean BERNARDI, *La prédication des Pères cappadociens. Le prédicateur et son auditoire*, Presses Universitaires de France, Paris, 1968; Philip ROUSSEAU, *Basil of Caesarea*, University of California Press, Berkeley, 1994; Anthony MEREDITH, *Capadocienii*, traducere de Constantin Jinga, Sofia, București, 2008; Claudio MORESCHINI, *I Padri cappadoci: storia, letteratura, teologia*, Città Nuova, Roma, 2008; Stilianou G. PAPADOPOULOU, *Teologie și limbă. Teologie experimentală. Limbă convențională*, traducere de Pr. Conf. Dr. Constantin Băjău, Editura Mitropoliei Moldovei, Craiova, 2007; H.A. WOLFSON, *The philosophy of Church Fathers: faith, trinity, incarnation*, vol. 1, Harvard University Press, 1976; David G. ROBERTSON, „Basil of Caesarea on the Meaning of Prepositions and Conjunctions”, în: *The Classical Quarterly*, New Series, vol. 53, no. 1 (may 2003), pp. 167-174; Nicolae CHIFĂR, „Contribuția Sfântului Vasile cel Mare la combaterea pnevmatomahismului eunomian”, în: *Studia Basiliana*, vol. I, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, 2009, pp. 251-264; G.J.M. BARTELINK, „Observations de Saint Basile sur la langue biblique et théo-logique”, în: *Vigiliae Christianae*, nr. 17 (1963), pp. 85-104.

lui Sabelie”². La finele tratatului de față, ne oferă un tablou cutremurător al mijlocului veacului al IV-lea, când hidra arianismului ridicase ultimul ei cap, cel al pnevmatomahilor, tulburând cumplit Biserica lui Hristos: „Iar această zguduire a Bisericilor oare nu e mai cumplită decât o furtună de pe mare? În acest chip, au fost strămutate toate hotarele rânduite de Părinți, iar toate temeliile și toate meterezele dogmelor s-au cutremurat. Tot ce se înălța statornic pe fundații solide s-a clătinat la cea mai mică atingere. Am căzut unii peste alții, ne-am răsturnat unii peste alții. Dacă vrăjmașul nu a izbutit să vă lovească cel dintâi, atunci întâistătorul vostru a făcut-o. Dacă vreunul a fost rănit și este prăvălit la pământ, chiar camaradul său de luptă este cel care se aruncă asupra lui. Ceea ce ne unește este tocmai ura comună a vrăjmașilor noștri. Au trecut de noi vrăjmașii? Atunci noi ne vom vedea unii pe alții ca vrăjmași. Și cine va izbuti să socotească marele număr al naufragiilor? Unele au avut drept pricină asaltul potrivnicilor, trădarea tainică a aliaților, lipsa de experiență a comandanților. Așa s-a petrecut cu Biserici întregi, până la ultimul om, care au căzut în cursele ereticilor ca în adâncurile mării și au pierit cu totul. Iar alții, printre vrăjmașii Pătimirii celei mântuitoare, au apucat cârma și au făcut credința să naufragieze. Dar oare tulburările zămislite de cârmuitorii acestei lumi nu-i răvășesc pe oameni mai mult decât orice vijelie sau taifun? O noapte mohorâtă, plină de negură și de întristare, s-a pogorât peste Biserici, pentru că luminătorii cei rânduiți de Dumnezeu pentru a aduce lumină în sufletele oamenilor au fost surghiuniți. Căci aceste dușmării lipsite de măsură între cei mari îi fac să nu mai aibă niciun pic de simțire, în vreme ce spaima de pieirea generală se răspândește peste tot. Pentru aceștia, ura privată este mai însemnată decât dușmânia unui întreg popor, căci gloria de a-i fi înfrânt pe propriii vrăjmași este mai folositoare pentru ei decât folosul obștesc, pentru că ei preferă desfătarea cinstirilor de acum răsplătirilor puse deoparte pentru mai târziu. Astfel că toți, pe măsura puterii fiecăruia, își ridică mâinile ucigașe unii împotriva altora. Acest strigăt sălbatic al unor oameni care discută mereu în contradictoriu, un zbieret

² *Epistola 210*, în: SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Scrisori*, partea a treia, col. PSB 12, serie veche, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Constantin Cornițescu și Pr. Prof. Dr. Teodor Bodogae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988, p. 432.

lipsit de noimă, un sunet fără noimă, iscat de un tumult neobosit, a umplut deja aproape întreaga Biserică și a falsificat prin exces sau prin lipsă dogmele cele drepte ale evlaviei. Unii ajung iar la iudaism din pricina amestecului Persoanelor, iar alții la elenism opunând firile, fără ca Scriptura cea de Dumnezeu insuflată să le dăruiască o cale de mijloc și fără ca tradițiile apostolice să le fie arbitru în gâlcevile lor. [...] În acest chip, rânduielele evanghelice au fost cu totul răsturnate din pricina acestui haos, îmbulzeala către primele locuri este cu neputință de zugrăvit, fiecare dintre ei străduindu-se să ajungă în frunte chiar prin violență. Iubirea de a fi printre primii a dat naștere unei cumplite anarhii, punând stăpânire pe popoare, încât poruncile și îndemnurile conducătorilor sunt cu totul deșarte și fără niciun rost. Fiecare socotește că nu trebuie să mai asculte de nimeni și, purtat de trufia propriei ignoranțe, crede că el trebuie să stăpânească peste alții”³.

Încleștarea teologică care a antrenat nu doar personalități de prim rang ale Bisericii⁴, ci, din nefericire, a determinat și amestecul puterii imperiale în chestiunile teologice⁵, era, în realitate, poate ultima mare polemică dintre rațiunea elenică și credința creștină revelată, sau, altfel spus, la cel dintre filozofie și teologie, dintre cugetarea omenească și Revelație. Prin urmare, Părinții Bisericii implicați în polemica antiariană luptau nu doar împotriva ereziei, ci, în primul rând, împotriva tentativei de a subordona teologia filozofiei, sau, mai exact, de a transforma creștinismul într-o filozofie ca oricare alta din puzderia de școli filozofice ale Antichității. Tertulian a fost cel care a observat acest lucru, definind erezia ca încercarea de a preface și a reduce teologia creștină la una dintre variatele filozofii ale epocii, care constituiau „perla și blazonul culturii greco-latine”⁶, filozofii fiind „patriarhii ereticilor”⁷. Asta nu înseamnă că teologii creștini au respins și condamnat filozofia, ci doar au avertizat asupra faptului că erezia este o tentativă de a reduce misterul divin la capacitatea rațională de înțelegere a minții omenești. Cu alte cuvinte, folosirea terminologiei filozofice

³ *Despre Sfântul Duh*, XXX, 77.

⁴ Precum Sfântul Atanasie cel Mare, Didim cel Orb, Părinții capadocieni, Sfântul Ambrozio de Mediolanum, Sfântul Ioan Gură de Aur etc.

⁵ Care a sprijinit adesea în mod direct arianismul (cf. împărații Constantius, Valens).

⁶ Pr. Prof. Ioan G. COMAN, *Probleme de literatură și filozofie patristică*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1995, p. 103.

⁷ *Despre suflet*, 3, 1.

În teologie nu înseamnă nicidecum că acei termeni au semnificația originară în sistemul filozofic de unde au fost preluați, ci e necesar ca teologul să îi definească foarte bine și exact, pentru a nu reduce teologia la filozofia respectivă. Multe erezii din istoria Bisericii au apărut tocmai din această pricină, iar Sfântul Vasile cel Mare a scris mult pe această temă⁸, afirmând că Biserica poate folosi orice termen, luat fie din filozofie, fie chiar de la eretici, dar numai după ce îl va defini foarte bine, pentru a elimina primejdia oricărei înțelegeri greșite a lui.

La fel va proceda chiar marele capadocian în tratatul de față, unde va face apel la feluriți termeni, luați din filozofie, din cultul Bisericii, din graiul de zi cu zi, dar îi va defini cât se poate de ortodox, avertizând și asupra faptului că niciun cuvânt sau concept (cum ar fi cel de număr, de pildă) nu poate fi aplicat lui Dumnezeu, și că acestea sunt simple analogii, cu rol didactic, spre a ne ajuta să ne apropiem de Taina Treimii.

Discursul teologic al Sfântului Vasile, un adevărat „roman printre greci”⁹, reflectă un echilibru, „o maturitate și o claritate a gândirii menite să îl facă unul dintre arcurile de boltă ale doctrinei ce caracterizează teologia capadocienilor, aceea a distincției între o esență și trei ipostasuri”¹⁰.

Pnevmatomahii

Simbolul de credință de la Niceea, din 325, se încheia brusc prin cuvintele: „Credem și într-un singur” Duh Sfânt”. Doctrina

⁸ Vezi, pe larg, despre acest subiect, introducerea la volumul SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Scrieri dogmatice și exegetice*, col. PSB 4, serie nouă, traducere de Policarp Pîrvuloiu și Dumitru Fecioru, studii introductive de Policarp Pîrvuloiu, adnotări de Policarp Pîrvuloiu, Dumitru Fecioru și Adrian Muraru, revizuirii de Policarp Pîrvuloiu și Adrian Muraru, Editura Basilica, 2011, pp. 3-57.

⁹ Cum a fost deseori supranumit datorită seninătății, discernământului și echilibrului său specific latin. Cf. Arhid. Prof. Univ. Dr. Constantin VOICU, Preot Prof. Univ. Dr. Nicu DUMITRAȘCU, *Patrologie*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2006, p. 157.

¹⁰ Claudio MORESCHINI, Enrico NORELLI, *Istoria literaturii creștine vechi grecești și latine*, traducere de Hanibal Stănciulescu și Gabriela Sauciu, vol. 2, t. 1, Ed. Polirom, Iași, 2004, p. 103.

¹¹ În limba greacă nu este folosit aici pronumele nehotărât, cum ar părea din tălmăcirea românească, ci numeralul cardinal unu.

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE	5
----------------------	---

DESPRE SFÂNTUL DUH (traducere, introducere și note de Dionisie-Constantin Pîrvuloiu)

Introducere.....	11
Despre Sfântul Duh	41

OMILII LA HAXAEMERON (traducere, introducere și note de Pr. Dumitru Fecioru; revizuire de Dionisie-Constantin Pîrvuloiu)

Introducere.....	147
Omilia I.....	149
Omilia a II-a	164
Omilia a III-a	178
Omilia a IV-a	193
Omilia a V-a.....	203
Omilia a VI-a	216
Omilia a VII-a.....	236
Omilia a VIII-a.....	246
Omilia a IX-a	259

OMILII DESPRE FACEREA OMULUI (traducere, introducere și note de Dionisie-Constantin Pîrvuloiu)

Introducere.....	273
------------------	-----

Omilia I.....	281
Omilia a II-a	300
INDICE SCRIPTURISTIC	319
INDICE ONOMASTIC ȘI TOPONIMIC	328